

MARCELI KOSMAN

**DĚJINY
POLSKA**

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM 2011

Prof. Petr Pavek Boček uplynul první pětina

Marcel Kosman

Brno 22. 12. 2012.

II. OBDOBÍ FEUDÁLNÍ ROZDROBENOSTI

1. KONCEPCE SENIORÁTU A HISTORICKÁ SKUTEČNOST

Boleslav III. Křivoústý po sobě v okamžiku smrti zanechal pět dospělých synů. Třiatřicetiletý Vladislav II., později nazývaný Vyhnanec, měl co činit s vlastními mladšími sourozenci. Možná uvažoval o tom, že nevyplní otcovu vůli, měl však proti sobě jednak už čtvrt století v Polsku žijící macechu Salomenu, která přebývala v Łęczyci a udržovala kontakty s mnohými velmoži, jednak její početné potomstvo. Z jejího svazku s polským králem se narodilo dvanáct dětí, z nich pět synů; nejstarší Lešek už nežil, nejmladší Kazimír se narodil až po otcově smrti. Boleslav IV. Kadeřavý (1125–1173) se ve třinácti letech blížil plnoletosti, Měškovi III. Starému (1126/27–1202) se blížily dvanácté narozeniny a Jindřich Sandoměřský (1127/31–1166) zatím určitě nepřekročil práh deseti let. Plnění poslední vůle zesnulého panovníka sledovala nejen sílící církev, ale také světská hodnostářská. Proto tentýž status quo měl přetrvat ještě mnoho let do smrti knížecí vdovy; její dorůstající synové obdrželi přiznané údíly – Boleslav Mazovsko a část Kujavska, Měšek Velkopolsko a Jindřich získal východní část Malopolska. Dva první nabyli plnoletosti v okamžiku, kdy v roce 1144 vypukl konflikt s Vladislavem. Ten zpočátku ovládal situaci, přenesl své sídlo z Vratislavi do Krakova a na rozdíl od výbojného otce se vyhýbal mezinárodním střetům (nestihl pouze zabránit české výpravě do Slezska) a uzavíral výhodné aliance. Po boku mu stál mocný strýc Piotr Włostowic; když jej však z popudu své ambiciózní ženy Anežky nechal v roce 1145 uvěznit a oslepit a když zkonfiskoval jeho majetek, karta se obrátila. Ve Slezsku a na Mazovsku došlo ke vzpouře velmožů a k dohodě s mladšími knížaty a šlechtou, která stála na jejich straně.

Vladislav počítal s ruskou pomocí, kterou vedl jeho nejstarší syn Boleslav Vysoký. Jistý si úspěchem, oblehl bratry v Poznani, ale na počátku roku 1146 jej hnězdenský arcibiskup Jakub uvrhl do klatby. Obleženým poskytli podporu velmoži ze všech stran, což vedlo k Vladislavově porážce. Vladislav musel opustit seniorátní úděl a dědičné Slezsko, jemuž tehdy vládl ve jménu zvítězivšího Boleslava IV. Kadeřavého palatin Všebor. Poražený kníže zůstal až do konce života († 1159) ve vyhnanství v Altenburku. O dva roky dříve vtrhla bez jeho účasti do Polska německá výprava, která skončila mírem v Krzyszkowě u Poznane a vzdáním holdu císaři Fridrichu I. Barbarossovi novým polským knížetem Boleslavem IV. Kadeřavým. Polsko se tak stalo císařovým lénem, naopak Slezsko bylo v roce 1163 navraceno třem synům Vladislava II. Vyhnance – Boleslavovi Vysokému, Měškovi Ploskonohému a Konrádovi. Boleslav Kadeřavý, jenž respektoval ustanovení

otcovského testamentu, provedl v přidělování údělů několik drobnějších úprav ve prospěch obou plnoletých bratrů a na svém dvoře nechal vyrůstat nejmladšího, pohrobka Kazimíra, později známého pod jménem Kazimír II. Spravedlivý.

K politické rozdrobenosti, která se stala trvalým jevem, přispívala neustále se rozrůstající dynastie Piastovců. Ve Slezsku přetrvala až do roku 1672, kdy zemřel poslední člen rodu, příslušník 18. generace potomků Boleslava III. Křivoústého, Jiří Vilém, kníže lehnicko-břežský, a rozvinula se v několika dalších rodových liniích knížat ve Vratislavi a Svidnici, Lehnici a Břehu, Hlohově, Zaháni a Olešnici, Ratiboři a Opolí, Těšíně a Osvětimi. Piastovskou dynastií tvořilo několik set osob, z nichž značná část zemřela brzy po narození nebo v dětství. Významných osobností bylo jen několik. To však často stačilo ke vzplanutí bratrovražedných střetů a ke ztrátě státotvorného instinktu na úrovni panovníků polského státu. Historie je proto během 14. století (v předchozím období ještě zaujímal čestné místo) vyřadila z tendencí o znovuvybudování monarchie. Knížectví opavské a svídnické naopak v této době ovládli čeští Přemyslovci, Ziembici (Minstrberk) a Olešnici v druhé polovině 15. století pak Poděbradové.

Ryze polská území přežila dynastické rozmíšky i samotné Piastovce. Na území Velkopolska se udrželo sotva pět pokolení potomků Boleslava III. Křivoústého. Odvozovali svůj původ od Měška III. Starého († 1202) a vymřeli v osobě Přemysla II. (1295), přesněji řečeno jeho dcery Elišky Rejčky (1288–1335), manželky českého krále Václava II. a poté Rudolfa I. Habsburského. Tuto linii tvořilo 28 osob, z nich osm dospělých mužů.

Dva synové a dcera Boleslava IV. Kadeřavého brzy zemřeli, až do první poloviny 16. století však přežili potomci pohrobka Křivoústého – Kazimíra II. Spravedlivého v Malopolsku, v Kujavsku a Mazovsku. Třináctá generace vymřela v osobě Jana III. v roce 1526. Seniorátní úděl zůstal od okamžiku smrti bezdětného Jindřicha Sandoměřského v roce 1166 v jedné ruce a krakovský trůn se stal cílem ambiciózních seniorátních knížat. Ve Velkopolsku představovalo kališské, hnězdenské a poznaňské knížectví dost výrazný celek, jež charakterizovala společná historie i název (*Polonia Maior* – neboli Polsko větší, starší). Rozdrobení se týkalo i Kujavska; to však leželo v centru polských zemí, nepodléhalo zcizení a jednotící tendence tam převládaly nad partikulárními zájmy rozvětvené dynastie. Na periferii ležící Mazovsko, kladoucí důraz na svou odlišnost, přežilo úspěšně nával početných představitelů dynastie. Jako poslední udržely svou celistvost starobylý Płock a nové sídlo panovníků – Varšava, jíž měla ve druhé polovině 16. století připadnout úloha politického centra polského státu již v jeho nových hranicích.

Po vypuzení Vladislava II. Vyhnance respektovali mladší bratři ideu jednoty polských zemí a velmi často vzájemně spolupracovali. Všichni se honosili titulem knížat Polska jako celku, nikoli svých údělů. Odlišné titulatury používali pouze Vladislavovi synové ve Slezsku.

Boleslav IV. Kadeřavý se do historie zapsal jako nepřiliš energický panovník. Odlišil se tak od Měška III. Starého, který v roce 1173 v duchu otcovy závěti zaujal místo na opuštěném krakovském stolci. Aktivně se zajímal o vnitřní záležitosti zbývajících údělů a usiloval o navrácení bývalé síly oslabené centrální

40 moci. Prováděl aktivní zahraniční politiku s důrazem na obnovení svrchovanosti na Pomoří. Postaral se o výhodné sňatky své i svých početných potomků (v Čechách, Sasku, Lotrinsku, na Rusi a na Rujaně). Aby posílil státní pokladnu, dal razit mince s nižším obsahem stříbra a bez skrupulí vymáhal daně.

Není proto divu, že nedlouho po svolání sjezdu velmožů do Hnězda v roce 1177 došlo v Malopolsku ke vzpouře. V čele spiknutí stanul krakovský vojevůdce Gedko a podílel se na něm i Odon, syn nejvyššího knížete. Krakov se ocitl v rukou ještě ani ne čtyřicetiletého Kazimíra II. Spravedlivého, který dosud vládl nevelkému knížectví ve Wislici. Za vyčlenění ze seniorátního údělu a přidělení bytomské a osvětimské kastelánie se mu podařilo jako spojence získat slezského knížete Měška Ploskonohého. S touto možností kdysi Boleslav III. Křivoústý, jehož testament byl takto porušen, nepočítal.

Nejstarší Piastovec Měšek III. Starý se ocitl ve vyhnanství a hledal podporu v Čechách u zetě Soběslava II., jenž však také v té době přišel o trůn, v Německu u císaře Fridricha Barbarossy a konečně v Pomoří. V roce 1181 se vrátil do Hnězda, aby se odtud po deseti letech znovu pokusil o opanování Krakova. Další šanci pro něho znamenalo nečekané Kazimírovo úmrtí v roce 1194 – došlo ke krvavé bratrovražedné, ale nerozhodné občanské válce s Malopolany (bitva u řeky Mozgavy). Bez ohledu na zásady seniorátu odmítli totiž krakovští páni dosadit velkopolského despotu Měška III. na Wawel, ale postavili se za staršího ze dvou Kazimírových synů Leška (narozeného kolem roku 1187), v době otceva úmrtí sedmiletého, později nazývaného Lešek I. Bílý (mladšímu Konrádovi mělo v budoucnu připadnout Mazovsko).

Oslabení ústřední moci umožnilo ve všech údělech vzestup nových šlechtických rodů, takových jako Gryfitové, Łabędzové, Starzové či Awdanci. Sváry mezi Piastovci, soustředěnými na své osobní zájmy, se odehrávaly v ovzduší neobyčejně příznivém pro vyšší šlechtické vrstvy, jimž bylo proti mysli podřizovat se požadavkům silného státu.

Kolem roku 1198 usedl počtvrté Měšek III. Starý na krakovský trůn. Došlo k tomu po dohodě s Helenou, vdovou po jeho nejmladším bratrovi. O změně poměru sil svědčí fakt spojený se zaujetím stolce na Wawelu po smrti staříčského Měška. Krakované povolali na Wawel roku 1202 v Sandoměři sídlícího Leška, avšak pod podmínkou, že se zbaví vojvody Goworka. Svědčí to o tom, že velmoži už mohli svému vyvolenci klást podmínky.

Lešek I. Bílý neměl lehkou situaci, musel totiž v rámci centrální vlády počítat se značně staršími piastovskými konkurenty. Byli to Vladislav Hůlkonohý, syn Měška III. Starého, a více než šedesátiletý Měšek Ploskonohý, kníže slezský (ratibořský a opolský), nejstarší z tehdy žijících příslušníků dynastie. Nový ústřední kníže, podobně jako jeho otec, hledal oporu v církvi.

2. MEZINÁRODNÍ SITUACE VE 13. STOLETÍ

Od konce 10. do počátku 12. století docházelo k boji o moc zpravidla po panovníkově smrti, později však tento jev nabyl permanentního charakteru. Pokusy

o restituci bývalého stavu narážely na odpor velmožů, což je patrné na příkladu nepochybně silné individuality, jakou byl Měšek III. Starý. Trůn získal ve funkci seniora naopak jeho nejmladší bratr, který dokázal s představiteli světské i duchovní moci nalézt společný jazyk. Podobnou cestu zvolil i mladičkový Kazimírův syn Lešek I. Bílý, třebaže i on byl jako krakovský kníže neustále vtahován do třenic mezi panovníky stále rozdrobenějších knížectví. V letech 1202–1206 tak musel rezignovat na části malopolského Sandoměřska, Wawel se totiž v té době dostal do moci Vladislava III. Hůlkonohého. Rozmíšky se týkaly nejenom Krakova, ale sužovaly i zbývající části země – Slezsko a Velkopolsko. Vedle Leška I. se do popředí dostávali Jindřich I. Bradatý (vládce Vratislavi, Hlohova a Opolí), už vzpomínaný Vladislav III. a Konrád I. Mazovský. Když krakovský panovník Lešek I. svolal na jaře roku 1227 do velkopolské Gąsawy knížecí sněm a chtěl urovnat vzájemné spory, byl úkladně zavražděn pomořanským knížetem Svatoplukem, najatým Vladislavem Odoničem, bratrancem Vladislava III. Hůlkonohého. Jako zázrakem se zachránil Jindřich I. Bradatý, jemuž bylo též usilováno o život.

Od toho okamžiku nabyly na intenzitě boje o krakovský úděl, jež se navenek projevovaly zájmem o opatrovnictví nad Boleslavem Stydlivým, plenkám odrůstajícím synem Leškovým. Navzájem si přitom konkurovali Jindřich I. Bradatý, Vladislav III. Hůlkonohý a Konrád I. Mazovský. Jindřich I. ovládl Krakovsko a Sandoměřsko a jižní část Velkopolska (1232–1234), čímž ve svých rukou soustředil moc nad velkou částí polských zemí. Avšak cesta k sjednocení byla daleká, zvláště po jeho smrti v roce 1238. O tři roky později zahynul rukou vnějších nepřátel i jeho syn a nástupce Jindřich I. Pobožný.

Na obzoru se objevili dva noví nepřátelé. Prvním byli křižáci, zprvu téměř nepozorovaní, druhým Tataři, kteří budili všeobecné zděšení.

Konrád vyčerpávaný válkami mezi Piastovci a snažící se o zabezpečení státu před nájezdy sousedících pobaltských kmenů (Prusové, Jatvěgové, Litvíní) přijal v roce 1226 nabídku německých rytířů řádu Nejsvětější Panny Marie, kteří opustili Svatou zemi po jejím ovládnutí muslimy a snažili se vytvořit v Evropě svůj stát. Získali poměrně nevelký úděl v zemi Chełmiňské a s myšlenkou na budoucí výboje se pojistili pro tento případ Zlatou bulou císaře Fridricha II. Postarali se také o listinná falza a v krátké době si podmanili značnou část Žmudi. Zahájili systematické dobývání území Prus, jež se mělo stát základem jejich pobaltského státu, postupně rozšiřovaného východním směrem, do Livonska, kde sídlil další německý Řád mečových rytířů. Došlo k jejich splynutí tak, že křižáci Řád mečových rytířů pohltili. Než stačila piastovská knížata pochopit tragiku situace, což se stalo na počátku 14. století, vybudovali křižáci síť opěrných bodů v čele s nedobytným komplexem v Malborku (Vysoký, Střední a Dolní hrad) v nadviselském Pomoří, kam v roce 1309 přenesli z Benátek své sídlo.

Zároveň zde probíhaly dva procesy – na jedné straně exterminace místních obyvatel (její horní vrstvy podlehly germanizaci) a německá kolonizace, na druhé pak „civilizování“ pohanských území: kolonizace, urbanizace a zavádění nových způsobů hospodaření.

Ve 13. století, zaslepeni svými vnitřními spory, podcenili Piastovci nebezpečí hrozící ze strany „křížových rytířů“, za což měla polská společnost již záhy zaplatit vysokou cenu. Jejich lehkomyšlnost nenarušily ani nečekané a hrozné nájezdy Mongolů z nitra Asie. Tam založil mongolský vládce Čingischán († 1227) novou asijskou velmoc, která disponovala obrovským vojenským potenciálem. Jeho syn a nástupce Ögedej nejenže pokračoval ve výbojích na jihu Číny, ale zároveň zorganizoval velkou výpravu do východní Evropy. Na dlouhou dobu se Mongolové usadili v ruských knížectvích, jejichž panovníci mezi sebou neustále vedli bratrovražedné války (vláda Zlaté hordy tam trvala téměř do konce 15. století), zpusťovali Uhry a jihopolské země až po Slezsko.

Než v roce 1241 poprvé vtrhli do Malopolska, předešly je zvěsti z Ruska, jež dorazily s uprchlíky až do Slezska. Ohrožení panovníci uvažovali o společné obraně – polský kníže Jindřich II. Pobožný se dohodl s uherským králem Bélou IV., protože hlavní útok směřoval do Uher, a také s českým králem Václavem I. Do Polska vtrhly slabší oddíly, tehdy odhadované na 10 tisíc bojovníků, kteří se přeplavili přes Vislu, dobyli Sandoměř a Krakov, všude rozsévající smrt a pustošící Malopolsko. Část vojsk zamířila do Kujavska a Łęczycké země, avšak jejich hlavním cílem se stalo Slezsko. Vyrázili směrem na Ratiboř a dále na Opolí, aby na počátku dubna svedli u Lehnice bitvu s Jindřichem II. Pobožným. Ta skončila porážkou Poláků a smrtí knížete na válečném poli.

V bitvě padlo mnoho významných rytířů, ale vítězní Mongolové, kterým se v Evropě říkalo Tataři, navzdory obavám křesťanů nepokračovali dále na západ, spokojili se se zpusťováním okolí města a na počátku května zamířili na jih ke svým hlavním silám, operujícím v Uhrách. Proto byla později porážka spojována také s pozdržením jejich vpádu do katolické Evropy. Nájezdníci pustošili dobytá území s nebývalou krutostí. Nejpatrnější byly důsledky jejich agrese v Uhrách, kde z hlavní bitvy jen taktak vyvázl životem král Béla IV. Když však v dubnu 1241 útočníci odtáhli s mnohými zajatci do stepí u Volhy, byly i jejich řady zdecimované.

Vpád Mongolů zasáhl z piastovských držav nejcitelněji tehdy mohutné domínium Jindřicha II. Pobožného. Jeho synové nepředstavovali tak silné individuality jako jejich otec, ale zejména děd, a o jejich vládě v Malopolsku nemohlo být ani řeči. Dolní Slezsko bylo trvale rozděleno na tři knížectví (vratislavské, hlohovské a lehnické) a k rozdrobení došlo i v dalších údělech. Jejich panovníci mezi sebou živili neustálé spory a dokonce vedli války, což neumožňovalo zorganizovat společný postup proti možnému opakování mongolského vpádu. Naštěstí spory mezi Čingischánovými potomky načas odsunuly další nájezd, k němuž došlo až v roce 1259.

Když tehdy mongolská vojska drancovala Malopolsko, nalezl kníže Boleslav Stydlivý se svou družinou úkryt v Sieradzi. Proto nedošlo k rozhodující polní bitvě. Nájezdníci se zajatci i kořistí po třech měsících odtáhli a zanechali po sobě spálenou zemi, zpusťované kostely, města i vesnice v troskách. Vyvraždili obyvatele Sandoměře, avšak nestihli už dobýt Krakov. Zato jeden z oddílů napadl opolské knížectví ve Slezsku.

Potřetí překročili Mongolové zamrzlou Vislu v zimě roku 1280 u Sandoměře, utrpěli však porážku v bitvě u Gošlic. Lekci jim uštedřilo malopolské rytířstvo pod vedením Leška II. Černého, vnuka Konráda Mazovského, zemřelého v roce 1247, jenž předchozího roku (po smrti bezdětného Boleslava Stydlivého) usedl na krakovský trůn. Chrabrý kníže se proslavil úspěchy v boji i s jinými nepřáteli, zvláště s Jatvěgy, kteří v roce 1282 napadli Lubelsko. O pět let později se musel znovu postavit proti Mongolům, i když byl plně zaměstnán potlačováním šlechtické vzpoury. Chán Teleboga dorazil přes Haličskou Rus na jih Polska koncem roku 1287, nedokázal si však podmanit Krakov, i když stejně jako předtím padla za obětí útočníkům jiná města a polský venkov. Z tohoto důvodu nestihl Lešek zorganizovat obranu a unikl do Uher. Mongolové se na počátku února následujícího roku stáhli na Rus.

Jejich nájezdy měly zhoubný dopad na hospodářství i kulturu. Zpusťování dobře obdělávaných území vedlo zvláště ve Slezsku k posílení německé kolonizace. Zároveň je třeba připomenout, že venkované se společně s dobytčím dokázali ukrýt před nebezpečím nejenom v opevněných hradech, ale i v lesních úkrytech a bažinách. Dokázali se rychle vrátit do svých obydlí, když nájezdníci po jisté době odtáhli. Byli tomu zvyklí, protože je neustále ohrožovali nejenom nepřátelé vnější, ale i vnitřní – vždyť od 12. století byly na denním pořádku války mezi knížaty a stále větší nebezpečí představovali v době postupující územní rozdrobenosti loupeživí rytíři, kteří se zaměřovali především na kupectvo.

3. UPEVNĚNÍ CÍRKEVNÍ MOCI

Ve 13. století se rozšiřoval okruh oficiálně uznávaných světců, kteří se zároveň stávali předmětem lidové zbožnosti. Církev se postarala, aby si je připomínali v každé diecézi a postupně i na určitých místech, především ve svatostáncích při klášterech. V rámci arcidiecéze sv. Vojtěcha se objevily pokusy rozvinout kult jeho bratra Radima, prvního metropolitů; ve 13. století však měl jen lokální význam a záhy jeho kult úplně zanikl. V Malopolsku se díky legendě stala populární postava blahoslaveného Wincentyho Kadłubka (cca 1150–1223), krakovského biskupa, který během práce na *Kronice* opustil v roce 1218 po deseti letech svůj úřad, přijal cisterciáckou kutnu a usadil se v Jędrzejowě.

Počtené byly svěťice pocházející z panovnického rodu. V jejich čele se skví Hedvika-Jadwiga († 1243), žena Jindřicha I. Bradatého, kanonizovaná necelé čtvrtstoletí po svém skonu, proslulá přísnou askezí a charitativní činností, k jejímuž hrobu v Třebnici putovaly zástupy věrných nejenom ze Slezska. Blahoslavená Kunhuta-Kinga (1234–1292), uherská královna, žena Boleslava Stydlivého, vstoupila po jeho smrti do řádu klarisek ve Starém Sączu. K blahoslaveným je počítána i její sestra Jolanta (kolem roku 1244–1298), která byla v roce 1256 provdána za kališského knížete Boleslava Pobožného. Třetí ze sester, Markéta, přijala dominikánskou kutnu a byla později prohlášena za svatou. Beatifikována byla dcera Leška I. Bílého Salomena, provdaná za haličského panovníka

44 Kolomana, jež měla rovněž složit slib doživotní čistoty a konec života strávila u klarisek. Kláštery nalezly v knížecích vdovách zalíbení.

Církev propagovala vzory zbožnosti prostřednictvím oficiálně uznávaných životů svatých a lokální kultury šířené zdola. Malopolané, kteří si potrpěli na zdůrazňování své odlišnosti od Velkopolanů, se rozhodli po znovuvybudování hnězdenské katedrály omezit rozvíjející se kult sv. Vojtěcha, jemuž byly v arcidiecézi zasvěcovány početné kostely, jen na tuto oblast. Rozhodli se proto obstarat si vlastního svatého, přičemž se nepodařilo zajistit centrální postavení raně křesťanskému mučedníku Floriánovi, importovanému z Itálie v první čtvrtině 13. století, jenž se nakonec stal ochráncem před požáry. Jen lokální charakter měla oběť několika desítek dominikánů ze Sandoměře (počet je zahalen tajemstvím a kolísá mezi 49 až 90), kteří byli po dobytí města v letech 1241 a 1260 povražďeni mongolskými bojovníky. Pokusy o beatifikaci Sadoka, převora konventu sv. Jakuba, se nepodařilo uskutečnit, avšak papež Bonifác VIII. udělil v roce 1295 třisetleté odpustky těm poutníkům, kteří v den svátku mučedníků (2. června) navštíví sandoměřský kolegiální chrám. Záležitost byla odložena, protože dynamicky se rozvíjející nový řád měl ve svém středu daleko atraktivnější kandidáty na oltáře – Jacka (cca 1200–1257) z mocného rodu Odrowążů, příbuzného krakovského biskupa Ivona, a Česlava († kolem roku 1242). Oba sehráli významnou roli při vytváření řádových středisek, a to nejenom na polském území. Jejich kult se záhy po jejich smrti rozšiřoval, i když Jackova kanonizace se uskutečnila až v roce 1594 a Česlav byl přijat mezi blahoslavené až na počátku 18. století.

Výrazně politický charakter měla naopak kanonizace krakovského biskupa Stanislava, který byl zavražděn v roce 1079, protože se dostal do konfliktu s králem Boleslavem II. Smělým. V první polovině 13. století vznikaly jeho životopisy, došlo k exhumaci jeho ostatků v katedrále, rozšiřovány byly zvěsti o zázracích. Až konečně v roce 1253 papež Inocenc IV. vyhlásil v Assisi nového světce. Od tohoto okamžiku se kult bleskově šířil a Stanislav zaujal vedle Vojtěcha trvalé místo mezi hlavními patrony Polského království.

Třinácté století je s výjimkou pustošivých mongolských vpádů dobou dynamického ekonomického rozvoje, urbanizace a přírůstku obyvatelstva, jenž byl ve svém rozsahu nebývalý. Změny mající svůj počátek na konci minulého tisíciletí tehdy přinesly viditelné výsledky. Při utváření krajiny natrvalo zaujaly místo mohutné architektonické komplexy řádových opatství, jež zákonitě opanovaly venkov. Vedle nejstarších poustevníků, benediktinů a obyvatel městských klášterů dosáhli od 12. století výsadního postavení cisterciáci (především v Jędrzejowě, Sulejově, Koprzywnici, Łękně, Łądu nad Vartou, Mogile u Krakova, slezském Henrykově a Lubiąži) a řeholní kanovníci (augustiniáni a premonstráti). Několik desítek klášterů budilo úctu kamennými komplexy sakrálních, obytných a hospodářských budov. Výrazně se odlišovaly od běžných dřevěných příbytků většiny světského obyvatelstva. Patronkami stále početnějších ženských řeholních domů se stávaly příslušnice panovnického rodu a mezi donátory stále významnější roli zaujímali velmožové.

Kláštery byly centry kultury, shromažďovaly knihy, opisované většinou ve vlastních skriptoriích. Na svých statcích rozvíjely pokročilé metody

hospodaření a pěstování plodin běžných na západě. Představovaly však expozitury mateřských center v Itálii, Francii či Německu a vzhledem k personální skladbě duchovních měly do značné míry cizozemský charakter.

V první polovině 13. století své pevné místo zaujaly nové řády zvané žebravé – dominikáni a františkáni. Od ostatních věřících se neizolovaly a udržovaly s nimi živé kontakty. Hlásaly požadavky chudoby a návratu k prvotním evangelijním zásadám. Františkáni, kteří dorazili z Čech, se nejprve usadili ve Vratislavi a Krakově (1234–1237) a do roku 1272 ustavili 21 klášterů hlavně ve městech, jež byla tehdy hojně zakládána. Polská církev vystupovala proti jejich německému charakteru a příslušnosti k saské provincii. Rovněž dominikáni si oblíbili města a v druhé čtvrtině 13. století se trvale usadili v Krakově, Gdaňsku, Vratislavi, Poznani, Płocku, Ratiboři, Sandoměři a Sieradzi.

Řádová sdružení sehrála významnou roli v rozvoji duchovní a hmotné kultury, i když nebyla tak těsně spojena se státními záležitostmi jako světské duchovenstvo, jež představovalo v době územní rozdrobenosti především domácí element a zajímalo se o problematiku státu. Diecézní hodnostáři zaujímali v politice dominantní postavení, hnězdenský metropolita postupně prosazoval integrační tendence buď společně s knížaty, nebo proti nim, když je idea sjednocení nezajímala. Svolával provinční synody, na něž se sjížděli metropolitní biskupové (krakovský, vratislavský, poznaňský, lubušský, płocký a włocławský neboli kujavský), opati a představitelé diecézních kapitul. Na nich byly projednávány interní církevní záležitosti (liturgie, zvyky kléru atd.) i politické, včetně sporů mezi církevními a světskými hodnostáři. Hodně záleželo na vůdčí osobnosti v polské církvi. I tak ambiciózní františkán jako Henryk Kietlicz, jenž se stal díky podpoře Měška III. Starého hnězdenským metropolitou (1199–1219), zaujal po jeho smrti teokratický postoj a zdůrazňoval rozhaštěřeným piastovským knížatům svou nadřazenost nad světskou mocí. Při prosazování reformních snah posiloval svou moc nad diecézními biskupy a disciplínu v řadách duchovenstva. Přitom hájil nezávislost kléru na světské moci. Vzhledem ke své zvláštní povaze byl sledován Apoštolskou stolicí, byť její politiku věrně prosazoval. Není divu, že se následovníci z jeho jednání poučili a osvojili si obratnější taktiku. Mezi nimi zaujal v době budování jednotného státu významné místo Jakub Świnka (1284–1314).

V procesu posilování křesťanství mělo zásadní význam zformování farní sítě, i když není třeba příliš přeceňovat její roli mimo města a hustě zalidněné oblasti. Tam, kde značná vzdálenost a terénní podmínky po většinu roku ztěžovaly či dokonce znemožňovaly, aby lidé během jednoho dne dorazili do kostela, totiž stálý kontakt faráře se vzdálenějším obyvatelstvem neexistoval. Území některých farností zahrnovalo několik desítek kilometrů čtverečních a osady tvořily enklávy uprostřed lesů a bažin. Nejvíce far se ve 13. století nacházelo na území diecéze vratislavské, která zaujímala převážnou část hustě zalidněného Slezska (575 far), krakovské (467), k níž patřilo téměř celé Malopolsko, dále poznaňské (454) a o něco menší hnězdenské. Hustotou farní sítě se jim nemohly rovnat zbývající diecéze włocławská, płocká a lubušská, zaujímající rozsáhlé území až ke Gdaňsku.

Do čela donátorů se dostala šlechta, ale především magnáti. Dokonce i vlastník pouhých několika vesnic usiloval o vlastního faráře. Nové fary vznikaly ruku v ruce s osadami, avšak ne vždy měly stálého duchovního. Docházelo totiž ke kumulaci atraktivnějších (hmotně zajištěných) postů a církevní hodnostáři, kteří zastávali funkce proboštů, často pobývali v sídle biskupa, zatímco běžnou pastýřskou činností (dokonce i v několika farnostech najednou) pověřovali vikáře, který byl na svém zaměstnavateli zcela závislý a jím byl také vyplácen. Absence evidence způsobovala, že častým jevem byli z daleka přibývší potulní kněží, někdy dokonce postrádající svěcení. V oněch časech totiž diecéze postrádaly důkladný přehled o kléru na svém území a neměly ani duchovní semináře, jež by umožnily důkladnou profesní přípravu.

Významnou roli v církevním životě hrály hospody. Tam totiž ne jeden kněz uděloval svátosti, ale zároveň se těšil velké důvěře, když se životem probíjel podobně jako věřící, oblékal se jako oni po světsku a příliš nebojoval proti starým zvykům, pokud se slučovaly s křesťanskými zásadami. Podobná situace jako v Polsku byla ostatně i v Čechách a v Uhrách. Ve většině společností získávalo nové náboženství převahu nad starými zvyky. Naprosto odlišná situace byla pochopitelně nejenom na magnátských dvorech, ale i ve větších městech, kde bylo několik, dokonce i více než deset kostelů. Ve 14. století byla při farárech organizována náboženská bratrstva. V čele tohoto dění stál Krakov, jenž rychle vyrůstal nejenom v metropoli politickou, ale i církevní, kulturní a ekonomickou.

4. SVĚTLA A STÍNY NOVÝCH ČASŮ

Absence pevné centrální moci nebránila rychlému ekonomickému a kulturnímu rozvoji, a to bez ohledu na vpády zvenčí a boje mezi příslušníky dynastie, jejichž autorita – s nemnoha výjimkami – značně upadla. Nahradila ji kolektivní autorita spojená s rozvojem pocitu národní jednoty. Prvkem sjednocujícím národ se stal nový náboženský kult spojený s uctíváním centrálních patronů (na rozdíl od situace v Čechách, Uhrách, Norsku a Švédsku, o pravoslavné Rusi nemluvě, žádný z těchto patronů nevycházel z okruhu vládnoucí dynastie) a stále sílící vazba k teritoriu, pocit existence společných hranic a ohrožení ze strany nepřátel. Dokazují to pojmy pocházející už z přelomu 11. a 12. století – jako například „polský obyčej“ nebo „polský národ“, jejichž odpůrcem se stal v letech 1306–1308 poněmčelý Slezan, krakovský biskup Jan Muskata, pohnaný před církevní soud.

Období rozdrobenosti umožnilo uskutečnit mnoho zdola vzešlých iniciativ, reprezentovaných většinou šlechtou, ale především formující se vrstvou světských i církevních velmožů. Knížata těmto podnětům spíše nepřála, jak o tom svědčí negativní postoj Měška III. Starého k procesu kolonizace území, jež se nacházela v soukromých rukou údělných vlastníků a z nichž se později formovaly velké majetkové komplexy. Knížata si uzurpovala právo usazovat v neobydlených oblastech „hosty“, proti čemuž vystupovali velmoži se

stejnými záměry. Všechno záleželo na „ostrých loktech“ jedněch i druhých. Kvalifikovaní pracovníci (například zahradníci, mlynáři) přicházející z ciziny byli přitom ve výhodnějším postavení než řadoví domácí venkované, kteří se podíleli na mýcení hvozdu, zaujímajících obrovské plochy tehdejší Evropy, a na obdělávání ladem ležící půdy. Ti stejně jako za starých časů používali primitivní nářadí (rádlo, dřevěné motyky), kdežto na panských dvorech byly podle západních vzorů zaváděny brány a pluhy a při polních pracích byli využíváni koně. Vzhledem k nedostatku účinného nářadí obdělávali rolníci zprvu jen nárazově kousky polí ve snáze dostupném lesním terénu. To však nebylo jen polské specifikum.

Oblastí intenzivní kolonizace bylo Slezsko a díky příchodu kolonistů z Německa tam docházelo k významným etnickým změnám. Osadníci odváděli do knížecí pokladny novou daň, zvanou *porádelné* (poplatek nazývaný podle dílu země obdělávaného s pomocí jednoho rádla). Při založení vsi či menší osady byli na delší dobu, například na několik let, osvobozeni od poplatků. Podobný jev lze pozorovat i v sousedních Čechách a na Moravě a jeho pozůstatkem je několik stovek místních názvů, například na Opolském Slezsku Ligota ve významu lhůta, dočasná úleva na platbách. Počátek velkých panovníkových ústupků ve prospěch kléru je spojován se sjezdem v Łęczyci v roce 1180, kde Kazimír II. Spravedlivý mj. rezignoval z nároku na dědictví (movité jmění) po zemřelých biskupech, což mu dosud příslušelo. Na oplátku získal svolení k zrušení seniorátu. Jemu a jeho potomkům bylo přiznáno dědické právo na Krakov, třebaže žili ještě starší Piastovci, než byl on sám.

Knížata, která měla právo ražby mincí (mincovní regál), se snažila obohatit svou pokladnu snížením podílu stříbra v minci zároveň se zachováním její nominální hodnoty. Někdy se tak stávalo několikrát do roka, což vyvolávalo na trhu chaos a přinášelo stížnosti na takový postup, ostatně běžný i v jiných zemích. Nejvíce na tom trpělo obyvatelstvo bezprostředně spojené s výrobou, jehož práva byla stále více omezována knížaty a velmoži. Protože byli poddaní naprosto nezbytní, představovali cenné vlastnictví pro velké majitele polností, kteří se snažili zabránit jejich úniku. V tomto ohledu byla migrace pracovní síly z Německa na východ, kde byly lepší podmínky k životu, v podstatě nelegální. Avšak noví vlastníci jim na polském území z pochopitelných důvodů zajišťovali – alespoň zpočátku – výhodnější podmínky, aby je přilákali.

Doba rozdrobenosti přinesla vedle ničujících vpádů zvenčí a hlubokých vnitřních konfliktů výrazný demografický přírůstek, ekonomický rozvoj a nové uspořádání poměrů na venkově. Rozvoj osídlení byl spojen se zavedením tzv. německého práva. Spočívalo na uspořádání povinností v návaznosti na regulaci poplatků, soudnictví a samosprávy. Budování vesnic bylo spojeno se scelováním pozemků, s likvidací šachovnicového uspořádání polí a zakládáním hospodářství velikosti lánu (17 nebo 25 ha) či jeho poloviny. Rolník byl jeho dědičným držitelem. Pole bylo rozděleno na tři části, jež byly postupně osety ozimým obilím, jarním obilím a třetí část byla ponechána úhorem (pastvisko pro chovaná hospodářská zvířata). Po stranách ulice nebo náměstí, kde se nacházela hospoda, byly stavěny obytné domy.

Specializovaná řemesla se soustřeďovala v osadách městského typu, v prostoru někdejšího podhradí. Tam také fungovaly trhy spojené s vnitřní směnou (jejich počet se včetně oblasti Pomoří odhaduje na 260, v hustě zalidněných oblastech se nacházely ve vzdálenosti 30–40 km). Mezinárodní obchod měl svá centra ve větších městech, jejichž počet ve 12., ale především ve 13. století výrazně vzrostl. Vedle nejstarších měst ve Slezsku, rovněž lokovaných na německém právu (Złotoryja před rokem 1211, Lwówek 1217, Środa 1223, Vratislav 1242, před rokem 1250 celkem 17 měst), ve Velkopolsku (Hnězdno před rokem 1243, Poznaň 1253, Kališ před rokem 1260) a Malopolsku (Bochnia 1253, Krakov 1257) bylo z architektonického a provozního důvodu zřízeno několik desítek dalších. Zřídka se jednalo o zcela nové osady, spíše docházelo ke změně místa, například v Poznani přesun z levého na pravý břeh řeky Varty. Vyměřováno bylo současně náměstí (jedno nebo několik) a pravidelné ulice. Ve Velkopolsku převažovaly knížecí lokace, v Malopolsku církevní.

Tento proces příznivě ovlivňoval rozvoj řemesel a obchodu a také v rámci cechovní organizace zintenzivnil výrobu. Města získávala právo skladu (Vratislav 1274, Krakov 1306). Štětín, protože měl potíže se získáním potřebného povolení, jej prostě zfalšoval a profitoval tak z velkého prostoru v povodí Odry, vedle Visly hlavní významné obchodní tepny, což umožňovalo tamním kupcům vykupovat zboží od místních výrobců.

Dynamicky se rozvíjející ekonomika měla pozitivní vliv na rozvoj kultury, který byl spojen s náboženskými centry. V Krakově se v první polovině 13. století nacházelo asi 20 kostelů. U kapitul a far vznikaly školy, kandidáti na vyšší církevní posty odcházeli studovat do zahraničí, kde vznikaly první univerzity (Paříž, Boloňa, Padova). Velmožové jednak zakládali kláštery, jež byly spojeny s jejich rody, jednak se jejich dvory stávaly centry duchovního života. Sami – byť ještě negramotní – shromažďovali knihy, zejména historické, s jejichž obsahem je seznamovali jejich duchovní. Na 13. století připadá značné rozšíření okruhu těch, kteří se naučili číst (města), vznikají další historická díla (kroniky, letopisy) a životy svatých. Listina jako právní důkaz jednoznačně nahrazuje ústní tvrzení – na knížecích a biskupských dvorech jsou v souvislosti s tím zakládány kanceláře. Jejich úředníci vykonávají i jiné úkoly – podílejí se na liturgii (duchovní sekretáři) nebo na vybírání daní (světské osoby).

Pokusy o účinné uspořádání ekonomických a právních poměrů narážejí na odpor šlechty a v jejich řadách se rozmáhající anarchizaci života – loupeže a přepadání pokojných lidí. Postupem doby však stále sílí odpor proti narušování práva a úsilí o sjednocení státu, nyní již na jiných zásadách než v dobách raně piastovské monarchie.

5. PRVNÍ POKUSY O SJEDNOCENÍ

Vladislav II. Vyhnanec se pokusil vydat ve stopách svých předchůdců a nastolit monarchii. Boleslav IV. Kadeřavý po vyhnání staršího bratra zásady principátu z roku 1138 dodržoval. Kazimír II. Spravedlivý prosadil úpravy v „závěti“

a zajistil sobě i svým potomkům panování v celém Malopolsku a Mazovsku. S odporem ve společnosti se nedokázal vyrovnat Měšek III. Starý. Po jeho smrti se prosadilo nové pokolení rodu.

Po těchto knížatech, jejichž vláda vyplňuje většinu 12. století, nastoupil roku 1232 Jindřich I. Bradatý. Obvykle je představován jako nejvýznamnější osobnost z tehdejších Piastovců, která do svých dalekosáhlých plánů zahrнула i sjednocení celého státu. Zanechal po sobě vzkvétající dědictví, zemi s pokročilým hospodářstvím, i když ji zanedlouho nakrátko zruinovaly tatarské nájezdy, dokázal nalézt společný jazyk s velmoži, kteří jeho autoritu nezpochybovali. Syn a vnuk Němek prováděl plánovitou kolonizaci Slezska zájemci přicházejícími z opačného břehu Labe. Jindřich II. Pobožný přežil svého otce o pouhé tři roky. Než padl v roce 1241 u Lehnice, stihl jako jeho spoluvládce prokázat výrazný panovnický talent, jakého se následující generaci nedostávalo. Její představitel Boleslav Lysý Rogatko († 1278) se dostal s kdekým do sporu a dokázal prohodit plody práce obou předchozích generací. Slezsko se stále více vzdalovalo ostatním polským zemím a byla promarněna šance na vzájemné spojení. Naskytla se však ještě jedna možnost, když ovládl Dolní Slezsko jeho pravnuček Jindřich IV. Probus, Rogatkův bratranec.

Patřil k pokolení Piastovců, v němž doznívala idea překonání rozdrobenosti polského státu pomocí dynastických smluv, nikoli ničivou válkou. Narodil se kolem roku 1258 a pokračoval ve snahách rozhojnit dědictví po velkých jmenovcích (patřil k nim jeho otec Jindřich III., vzorný hospodář, mecenáš dynamického rozvoje Vratislavi, který byl díky matce, české kněžně, spojen se státem Přemyslovců). Když Jindřich v osmi letech přišel o otce, pečovali o něj strýc Vladislav, arcibiskup salcburský a biskup vratislavský, a český panovník Přemysl Otakar II. Vychováván byl na skvělém pražském dvoře, který se pro něho stal vzorem hodným následování. Když v roce 1273 nabyl plnoletosti, pokusil se pochopitelně zbavit omezující české kurately; bylo to snadné, neboť český král se tehdy dostal do konfliktu s novým německým panovníkem Rudolfem Habsburským.

Jindřich IV. Probus obratně a bez zábran navazoval spojenectví. Po smrti nedávného opatrovníka Přemysla Otakara II. na Moravském poli roku 1278 dokonce usiloval o regentství nad nezletilým Václavem II. a důsledně se za svého panování snažil obnovit Polské království. Formoval s tímto cílem vlastní politický tábor – získával velmože, města, podřizoval si příbuzné. Během jednání o své korunovaci s králem Rudolfem v roce 1290 náhle ve věku necelých 32 let skonal. V této souvislosti se spekovalo o možné otravě. Před smrtí se ještě stačil postarat o pokračování snah o sjednocení země, když svým dědicem ve Vratislavi učinil Jindřicha Hlohovského a v Krakově velkopolského Přemysla II.

Nebyli to však jediní zájemci, kteří aspirovali na trůn na Wawelu. Zálusk si dělali i další Piastovci, zejména Vladislav Lokýtek z kujavské linie, stejně jako český král Václav II., který systematicky posiloval svůj vliv ve Slezsku.

Sjednocení se stále přibližovalo, polská společnost k němu vzhlížela s nadějí, neboť si byla vědoma nebezpečí spojených s absencí silné centrální vlády. Nešlo si nevsimnout teritoriálních ztrát (západní Pomoří, země Lubušská),

osvícení jedinci s nevolí pohlíželi na aktivity křižáků v Prusích. Vzpomínalo se na „zlaté časy“ dávných Boleslavů a výmluvná je výzva, která zanedlouho (roku 1318) směřovala od Visly k papeži Janovi XXII.:

Když nebylo polského krále, nastaly rozmíšky, neshody a hrozba místních válek mezi obyvateli Království. Opakovaly se často vpády Tatarů, Litevců, Rusů a jiných pohanů, kteří z polského obyvatelstva [...] činili ubohé nevolníky a zbavujíce je světla víry, na posměch našemu Vykupiteli je naváděli k pohanství. Bez obránitele nám vzali mnoho zemí a hradů, jež rychle obsadili různí cizinci...

Tento list, vyjadřující obavy polského duchovenstva, světských pánů a měst, neuvedl všechny nepřátele. Byl napsán v době, kdy už proběhly dvě korunovace, a předcházela vyjádření souhlasu Říma s třetí.

6. DVĚ KORUNOVACE

Z historické perspektivy byli potřební panovníci, kteří by usilovali o sjednocení a přitom nesledovali jen vlastní zájmy, ale zájmy celé vlasti. Badatelé dnes boří nejeden takový mýtus, například o údajně v roce 1287 uzavřené dohodě čtyř knížat: Leška II. Černého, Jindřicha IV. Probusa, Jindřicha Hlohovského a Přemysla II. Za rok však zemřel Lešek, dva roky po něm Probus. Nejdéle měl žít Jindřich Hlohovský (do roku 1309), ten ale změnil názor; ostatně byla to osoba morálně pokleslá, krutá vůči příbuzným i poddaným.

Přemysl II. nedosahoval jako panovník kvalit velkých Piastovců, leč měl tu dobrou vlastnost, že naslouchal hlasu moudrých rádců. Z nich se na přední místo vyšvihl hnězdenský metropolita Jakub Świnka, který dosedl na arcibiskupský stolec v letech 1284–1314. Když toto postavení zaujal, měl už za sebou dlouhá léta veřejné služby jako světská osoba postupně spolupracující s velkopolskými Piastovci. Energicky se také pustil do dalších reforem kléru, usiloval o nápravu uvolněné disciplíny a řízení celého episkopátu. Svolával synodní zasedání za účasti tehdejších sedmi biskupů (1285, 1287, 1290, 1298, 1306, 1309), na nichž vedle interních církevních záležitostí zaujímaly významné místo otázky udržování veřejného pořádku, rozhodování sporů mezi duchovními hodnostáři a knížaty, ale také dohled na používání polského jazyka v kontaktech s věřícími vzhledem k expanzi němčiny, zvláště v kláštrech. Metropolita byl vynikajícím stratémem, politikem širokého rozhledu a zároveň skvělým taktikem. Starostmi ho naplňovalo poněmčování Slezska, a proto podnikal kroky, jejichž cílem bylo zachovat polský charakter vratislavské diecéze. Zneklidňovala ho expanze německých feudálů, zejména Braniborů, na východ a s tím spojený faktický posun hranice. V roce 1285 stroze napsal: *hraniční polské oblasti jsou obsazovány německými knížaty, jež podléhají císařství, a tak se jimi zabraná pohraniční území stávají částí císařství.*

Tento prozíravý politik dosáhl v rámci dlouhého působení nezpochybnitelné autority v údělech, jež se za jeho života opět staly součástí Polského království. Schopné, vysoce postavené církevní hodnostáře nechápal jako konkurenty, ale – což nebylo častým jevem – jako spolupracovníky. Obratně vedl kroky mladého knížete, využíval všechny příležitosti především k dohodám o vzájemném

dědění mezi Piastovci. Byl si přitom vědom svého postavení a nedráždil ambiciózní knížata, spíše počítal s příznivým vývojem dané situace. Na prvním místě je zde nutné zmínit smlouvu uzavřenou v roce 1282 s Mstivojem II., v níž bezdětný gdaňský kníže prohlásil Přemysla za svého dědice (ten skutečně o dvanáct let později, po smrti posledního tamějšího představitele dynastie, získal rozsáhlý úděl na dolní Visle). V roce 1285 uzavřel Přemysl spojení se švédským králem Valdemarem, posílené sňatkem s jeho dcerou Ryksou; o dva roky později pak přiměřeně namířené proti Braniborům s vládcem západního Pomoří Bohuslavem IV. Wavel se zdál být už velmi blízko, protože jak Boleslav Stydlivý, tak Lešek II. Černý neměli dědice, avšak blíže úspěchu se zdál být Jindřich IV. Probus. Dalšímu konfliktu zabránila dohoda „o přežití“ mezi ním a Přemyslem. Po náhlé smrti slezského knížete Přemysl opanoval Krakov, rychle však došlo k válce s dalším konkurentem, Leškovým rodným bratrem Vladislavem Lokýtkem, tehdy typickým bouřliváckým knížátkem. Ten obsadil nejenom Sandoměč, ale i Krakov, ač ne nadlouho. Kde se dva perou, třetí se směje. Oním šťastným třetím soupeřem byl český král Václav II.

Když Přemysl opouštěl Wavel, vzal s sebou z katedrální pokladnice korunovační klenoty. V nově vzniklé situaci se v roce 1293 dohodl s Lokýtkem a jeho bratrem Kazimírem Kujavským. Protože znovu ovdověl, vzal si za ženu dceru braniborského markraběte Albrechta III. Markétu, což znamenalo politický zvrat a uzavření spojení s Braniborskem. V souvislosti se Mstivojovou smrtí obsadil Gdaňské Pomoří a tehdy arcibiskup pochopil, že není na místě déle odkládat korunovaci. Odehrála se v Hnězdně dne 26. června 1295. Nové království však zaujímalo jenom Velkopolsko a Pomoří, svrchovanost monarchy neuznávali další Piastovci a v zemi se bouřili velmožové (z rodu Nałęczů a Zarębů), kteří nepochybně spolupracovali se spiklenci z Braniborska. Když král 8. února následujícího roku slavil masopust v Rogoźně, byl jimi zavražděn. Opilí strážníci si vrahy nepovšimli.

Velkopolsko zdědil kníže Vladislav Lokýtek z Brestu Kujavského, který se prezentoval vlastnostmi drobného údělného vládce, bouřliváka, který utiskuje poddané. Ti ho také brzy vyhnali, musel opustit i jižní Polsko, po němž se nějaký čas toulal, než odešel do vyhnanství.

Polská společnost očekávala sjednotitele, avšak v Piastovcích jej rozčarována Jindřichem Hlohovským a Vladislavem Lokýtkem nenacházela. Naopak bez odporu, ba místy s velkou chutí přijímala českého krále Václava II., jenž nejdříve obsadil Malopolsko a pak získal podporu Jakuba Świnky, který jej v roce 1300 v Hnězdně korunoval na krále. Poprvé se tak polským monarchou stal představitel cizí dynastie. Bylo mu 29 let a byl vynikajícím politikem, i když bezohledným; získal už dost zkušeností, protože vládl od svých dvanácti let a setkal se se sobectvím svých nejbližších. Zprvu uvažoval o připojení polských zemí ke koruně sv. Václava, rychle se však zorientoval (byl totiž politickým realistou) a usoudil, že bude lepší vyhnout se konfliktu s Poláky a formálně usednout i na jejich trůn.

Od dubna 1291 se český panovník nazýval i krakovským a sandoměřským knížetem, získával si sympatie kléru a velmožů díky příznávaným výsadám,

jeho svrchovanost uznávali Piastovci z Kujav (Brest a Sieradz) a Slezska (Opolí, Těšín a Ratiboř), spojence získal v Boleslavovi Mazovském, který se oženil s jeho sestrou. Sám se po smrti ženy v roce 1297 oženil s dcerou Přemysla II. Rejčkou.

České panování v Polsku netrvalo dlouho a skončilo krátce po předčasné smrti 34letého Václava II. roku 1305. Bylo na první pohled zvláštní, že po sobě zanechalo pachut' odporu (útisk ze strany úředníků, snahy o faktickou bohemi-zaci obtížně se sjednocujícího státu), ale zároveň přispělo k přijetí zásadních změn státního zřízení, jež znepokojovaly veřejné mínění, ale byly přijaty jeho nástupci na trůně. Představovaly totiž pokrok, centralizaci moci, uspořádání vnitřních poměrů a likvidaci projevů anarchie.

Václav II. během sotva několikaletého panování zavedl v zemi v první řadě jednotnou administrativu v podobě svých dočasných náměstků - hejtmanů čili „starostů“, těsně spjatých s trůnem. Na tato místa dosazoval lidi různých národností (Poláky, Čechy, poněmčelé Slezany) a rozdílného původu (Piastovci, Přemyslovci, velmoži, biskupové). Kariéry ve státní službě mohli dosáhnout i „noví“ lidé, kteří představovali konkurenci staré aristokracii. Václav II. zahájil kodifikaci práv a mincovní reformu - vedle hodnotnějších pražských grošů zavedl polské groše, což přispělo k prohloubení důvěry v oběživo a usnadnilo obchodní transakce.

Na sklonku Václavova života se jeho politické postavení zkomplikovalo, neboť ztratil spojence, na významu získali jeho nepřátelé a v Malopolsku se po návratu z vyhnanství objevil Vladislav Lokýtek. Zároveň výrazně slábla česká moc nad Vislou a Vartou. Po králově smrti se pokusil tento proces zpomalit jeho syn a nástupce Václav III., než se však postavil do čela ozbrojené výpravy, byl v Olomouci 4. srpna roku 1306 úkladně zavražděn.

Přemyslovska dynastie jím vymřela. Když pak o tři roky později zemřel Jindřich Hlohovský, byla cesta Vladislava Lokýtky k sjednocení státu na dohled. Zejména proto, že se navracel z několikaletého vyhnanství jako někdo docela jiný: navázal četné kontakty v Uhrách a v Římě, seznámil se s mnoha politiky a z provinčního knížete se proměnil v důstojného státníka.

III. OBNOVENÍ KRÁLOVSTVÍ

1. VLADISLAV LOKÝTEK (1304-1333)

Vladislav Lokýtek se prezentoval jako energický a rozhodný panovník, ve velmi krátké době dokázal znásobit svou moc a zahájil ještě za života Václava II. vítěznou cestu na trůn. Rychle pochopil, že velké království je třeba řídit jinak než malé dědičné knížectví (Brest Kujavský). Proti němu stál v Malopolsku s Přemyslovci spojený a poněmčelý krakovský biskup Jan Muskata († 1320), jeho zavilý doživotní nepřítel, kterého však ve skutečnosti mohl porazit, protože měl oporu v celém episkopátu.

Panovník, který vystupuje v národní legendě jako přesvědčený obránce vlasti, se po návratu do Polska s pomocí vesničanů ukrýval před nepřáteli v jeskyních nedaleko Ojcova u Krakova. Objevil se tam v okamžiku, kdy Václav II. začal v Uhrách a v Míšni ztrácet půdu pod nohama a Čechům hrozila invaze z Německa. Na významu ztráceli i Václavovi náměstci v Malopolsku, kteří si společnost znepřátelili nevybíravými represemi. Vítězný postup k moci zahájil vyhnanec obsazením Wislice, jednoho z nejvýznamnějších hradů v jižní části země (1304). V té době postupoval opatrně a s pomocí výsad si získával přívržence. Musel si přitom uvědomovat, že jeho situace je zcela jiná než jeho předků před obdobím feudální rozdrobenosti. Od časů Boleslava Křivoústého totiž vzrostla moc světských velmožů i církevních hodnostářů, zvláště hnězdenského metropolity a krakovského i poznaňského biskupa. Štěstí mu přálo také v tom, že z ambiciózních a schopných rivalů z řad příbuzných zmizeli zájemci o korunu, poslední z nich - Jindřich Hlohovský - zemřel v roce 1309. Naopak zůstali Piastovci na Mazovsku a ve Slezsku, kteří zatím ještě neměli šanci spoluvytvářet nové Polské království.

Cesta ke koruně však byla dlouhá; musel nejprve posílit své panování v Malopolsku a následně i ve Velkopolsku, přičemž neustále odrážel útoky silného vnitřního nepřítele. Protože pokus o porozumění s Muskatou skončil neúspěchem, kníže, který celkem správně počítal s podporou hnězdenského metropolity, se rozhodl k poslednímu pokusu o rozhovor s biskupem, který se netajil tím, že bude usilovat o změnu na trůně na Wawelu. Spory a Muskatou trvaly více než dvě desetiletí - papežský vyslanec knížete exkomunikoval, bouřící se biskup ho chtěl rovněž uvrhnout do církevní klatby, avšak hnězdenský metropolita zahájil církevní proces s biskupem.

Základem nepřátelství k cizincům byly především jejich ekonomické výhody, antagonismus mezi polským měšťanstvem a nezřízeně bohatnoucími německými